

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Л.І.Прохоренко
Схвалено Вченою радою Інституту
(протокол № 10 від «15» грудня 2022 р.)

Робоча програма навчальної дисципліни

**ВД 8 ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ І
ДАКТИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ**

Спеціальність 053 Психологія/016 Спеціальна освіта

Кількість кредитів ЄКТС (годин) 2 ЄКТС/60 год.

Освітній рівень третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

Статус вибіркова

Викладач Кульбіда Світлана Вікторівна

Контакти 380501435150, svk5554@gmail.com

2022-2023

Укладач програми:

Кульбіда Світлана Вікторівна, доктор пед. наук, проф., г.н.співр. відділу навчання жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні вченої ради Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
Протокол №5 від 30 серпня 2022 року

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 2	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки 01 Освіта / Педагогіка (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
	Напрями підготовки 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна освіта		
Змістових модулів - 3	Спеціальність: 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна освіта	Рік підготовки	
Індивідуальне науково-дослідне завдання «Мої успіхи» (назва)		1-й	2-й
Загальна кількість годин 60/2 ЄКТС		2-й	2-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 16 самостійної роботи студента – 44	Освітньо-кваліфікаційний рівень: третій, доктор філософії	6	
		Практичні, семінарські	
		10	
		Самостійна робота	
		44	
		Вид контролю:	
	залік	залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Методологічна основа дисципліни полягає у сучасній науковій інформації про роль двох мов: словесної – спільноти чуючих і жестової – спільноти глухих, їхніх форм, опанування якими для сучасного фахівця є надзвичайно важливим з огляду на процеси соціокультурності, гуманізації і гуманітаризації в сучасній освіті України.

Мета – озброєння здобувачів третього рівня необхідним рівнем

елементарної (достатньої) професійної компетенції, яка забезпечували б їм можливість використання практичних навичок українського дактилювання, українського жестового мовлення у роботі з особами з порушеннями слуху.

Завдання:

- ознайомлення з теоретичними засадами гуманізації, гуманітаризації, інклюзивності, роллю і значенням української жестової мови, дактилології в межах соціокультурної концепції глухоти; новими науковими аспектами і найближчою перспективою розвитку словесно-жестових засад в сучасній освіті;

- формування професійних компетенцій з української дактилології, УЖМ, які є необхідними у налагодженні якісної комунікації глухих і слабкочуючих осіб, востребуваними у видах сурдопедагогічної діяльності: навчально-виховної, корекційно-розвиткової, діагностико-аналітичної, консультативної, методичної, перекладацької та ін.

Відповідно до освітньої програми спеціальності 016 Спеціальна освіта за третім рівнем вищої освіти під час вивчення навчального курсу у здобувачів мають бути сформовані компетентності, що знадобляться їм у майбутній професійній діяльності, а саме:

– **ЗК 2. Соціокультурна компетентність.** Здатність критично осмислювати основні світоглядні теорії і принципи у навчанні та професійній діяльності. Здатність до розуміння предметної області професійної діяльності; володіння науковим світоглядом; знання основних теорій, концепцій, вчень, положень які формують наукову картину світу; вміння відстоювати власні стратегії професійної діяльності. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною комунікацією, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціальної комунікації з позицій людиноцентризму.

– **ЗК 6. Комунікативна компетентність.** Здатність вільно користуватися як державною мовою, так і УЖМ, формами словесної мови (дактилологією), як доступними і зручними засобами спілкування. Володіння необхідним лексичним мінімумом УЖМ в межах потреби своєї професійної діяльності. Знання основних способів і засобів міжособистісної комунікації, стилів мовлення, практичний досвід комунікації різними мовами; вміння постійно збагачувати власне мовлення, налагоджувати професійну і педагогічну комунікацію, застосовувати інформаційно-комунікативні технології в спеціальності. Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, мати навички роботи в команді, цінувати та толерантно сприймати різноманітність, соціокультурність. Надання рівних можливостей здобувачам з ООП, різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей.

– **ЗК 7. Адаптивна компетентність.** Здатність до адаптації в корекційно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають: корекційне навчання, розвиток і виховання та навчальну реабілітацію осіб з ООП; спілкування з їхніми батьками; комунікації з адміністрацією школи й колегами.

– **ФК 2. Медико-біологічна компетентність.** Здатність до застосування професійних комунікативних знань і практичних умінь і навичок, які є

теоретичними основами побудови змісту корекційно-розвивального, навчально-реабілітаційного процесу відповідної освітньої галузі з особами з ПС.

– **ФК 5. Корекційно-зорієнтована компетентність.** Здатність виконувати корекційну освітню роботу з профілактики, виправлення, подолання порушень психофізичного розвитку дітей у освітньому, корекційно-реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу і форми організації освітньої діяльності. Володіння засобами та методами корекції пізнавальних психічних процесів та (або) мовлення в процесі виховання осіб з ООП. Здатність корекційно спрямовувати діяльність колективу, в якому є особа з ООП. Здатність організовувати інклюзивний колектив, створювати в ньому умови для особистісного розвитку вихованців та їхньої суспільної інтеграції. Здатність здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід осіб з порушеннями зору та (або) слуху, у тому числі тих, хто має інвалідність в різних типах закладів підпорядкованих МОН, МОЗ, Міністерства соціальної політики.

– **ФК 7. Комунікативно-педагогічна компетентність.** Здатність до застосування знань основних принципів, правил, прийомів і форм педагогічної комунікації; вміння використовувати різноманітні інформаційні джерела та способи отримання інформації у професійних цілях, продумано й виважено будувати процес корекційно-педагогічного спілкування; здатність налагоджувати продуктивну професійно-корекційну і навчально-реабілітаційну взаємодію, суб'єкт-суб'єктну комунікацію.

Вибіркова навчальна дисципліна «Теорія і практика української жестової мови і дактильного мовлення» підсилюють усвідомлення фундаменту знань з базових дисциплін, стануть надбудовою у поліпшенні професійних компетенцій у роботі з особами з ПС.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен **знати:**

- особливості (спільне і відмінне) у двох мовах – УМ і УЖМ, формах мовлення;
- специфіку подання інформації особам з порушеннями слуху;
- принципи організації заняття (спілкування) з урахуванням специфіки порушення (Н 90, Н 91);
- правила дактилювання, предсталення і зчитування жестового мовлення; адекватні методи, прийоми, засоби спілкування з глухими особами;
- основні методики засвоєння дактильного мовлення, УЖМ, як засобів спілкування;

вміти:

напрямок корекційно-педагогічної діяльності

- здійснювати процес спілкування з особами з ПС;
- використовувати сучасні науково обґрунтовані, найадекватніші методи, прийоми, засоби спілкування;
- використовувати сучасні засоби оцінки результатів спілкування, зворотної інформації;
- застосовувати правила дактилології, усталені норми продукування дактилем,

застосування перекладу елементарної лексики УЖМ та дотримання їх.

напрямок діагностико-консультативної діяльності:

- аналіз діагностичних даних і розробка рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності спілкування, розуміння зверненого мовлення;
- консультування учнів, їхніх батьків, колег з питань, в яких студент набув компетенцій (дактильного мовлення, жестової мови);

напрямок соціально-педагогічної діяльності:

- реалізація особистісно-орієнтованого підходу до розвитку особи з порушеннями слуху з урахуванням сучасних концепцій глухоти;

напрямок організаційно-управлінської діяльності:

- раціональна організація процесу спілкування, з урахуванням специфіки доступності, зручності, зрозумілості інформації осіб з порушеннями слуху;

комунікація:

- встановлення контакту майбутнього фахівця: з особою з ПС за допомогою зрозумілих засобів спілкування, доступних для неї, з батьками чуючими і нечуючими; колегами по професії;

- вибір найвдаліших стратегій комунікативної діяльності з урахуванням специфіки порушення;

- оцінка дієвості і зрозумілості продукovanого власного інструменту комунікації (дактильного мовлення, жестових одиниць, порядку розміщення, доцільності використання та ін.).

- надання мовознавчих знань, практичних умінь і відпрацювання навичок практичного використання форм мовлення (дактильного, жестового, усного), елементарного зчитування інформації за допомогою цих форм у помірному темпі, що відповідає елементарному рівню опанування жестомовних комунікативних компетенцій у осіб з порушеннями слуху.

3. Результати навчання за дисципліною

Інформація про компетентності та відповідні їм програмні результати навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Компетентності	Шифр програмних результатів	Програмні результати навчання
ІК	Інтегральна компетентність	ПРН 3.	Знати нормативну базу функціонування закладу загальної середньої освіти, принципи адміністрування та управління в початковій освіті, моніторинг якості діяльності вчителя початкової школи за напрямами (методична, контролююча, проектна, освітня, виховна тощо).
Загальні компетентності (ЗК)			

ЗК1.	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо	ПРН 8.	Досліджувати наявний стан педагогічної теорії і практики у певній проблематиці початкової освіти; визначати підходи підвищення ефективності освітнього процесу за обраною темою; доводити наукову і практичну значущість проведеного дослідження.
ЗК 3.	Здатність працювати в команді	ПРН 12.	Володіти практичними способами пошуку наукової та професійної інформації з використанням сучасних інформаційних технологій, хмарних сервісів, баз даних і знань.
ЗК 6.	Здатність до планування, складання прогнозів і передбачення наслідків своїх дій, управління якістю роботи, що виконується	ПРН 17.	Володіти певними нормами мовленнєвої поведінки, технікою спілкування державною та іноземною (англійською) мовами, забезпечувати зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до здобувачів початкової освіти, батьків, колег, інших фахівців.
ЗК 7.	Здатність спілкуватися державною мовою та іноземною як усно, так і письмово.	ПРН 19.	Виявляти відповідальність за внесок до професійних знань і практики та оцінювання процесу і результатів власної педагогічної діяльності й діяльності учителів початкових класів закладів

		ПРН 20.	загальної середньої освіти. Виявляти відповідальність за внесок до професійних знань і практики та оцінювання процесу і результатів власної педагогічної діяльності й діяльності учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти.
Фахові компетентності (ФК)			
ФК 3.	Організаційна - здатність організувати навчально-пізнавальну та виховну діяльність молодших школярів, їх самостійну та пошуково-дослідницьку роботу, здійснювати освітній процес у початковій школі з використанням інноваційних педагогічних технологій.	ПРН 3. ПРН 5.	Знати нормативну базу функціонування закладу загальної середньої освіти, принципи організації сучасної початкової освіти, моніторингу якості освітнього процесу в початковій школі за основними напрямками діяльності (методична, контролююча, проектна, освітня, виховна тощо). Знати технології навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку; організаційні форми, методи, прийоми і засоби створення інклюзивного середовища початкової школи.
ФК 7.	Продуктивна - здатність здійснювати моніторингову діяльність в управлінні початковою школою; організувати освітній процес у сучасній початковій школі, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.	ПРН 8. ПРН 12.	Досліджувати наявний стан педагогічної теорії і практики у певній проблематиці початкової освіти; визначати підходи підвищення ефективності освітнього процесу за обраною темою; доводити наукову і практичну значущість проведеного дослідження. Володіти практичними способами пошуку наукової та професійної інформації з використанням сучасних інформаційних технологій, хмарних сервісів, баз даних і знань.

ФК 8.	Автономізаційна - здатність аналізувати, критично осмислювати проблеми в галузіпочаткової освіти, здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність.	ПРН 11.	Забезпечувати ефективність навчально-пізнавальної діяльності, виховання та розвитку здобувачів початкової освіти; розробляти засоби контролю перевірки й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.
ФК 9.	Інклюзивна – здатність до організації й планування інклюзивного освітнього середовища у початковій школі, здійснення методично- управлінської діяльності.	ПРН 13.	Вміти проектувати власну педагогічну діяльність, визначати цілі й завдання всіх етапів навчально-пізнавальної та виховної роботи, прогнозувати очікувані результати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

4. Програма дисципліни

Змістовий модуль 1

«Теоретичні засади розвитку УЖМ і УМ»

Тема 1. УЖМ повноцінна комунікативна система

Роль і значення соціокультурної концепції глухоти: вихідні експериментальні дослідження; зміни в політиці держав у справах меншин; державна політика в сфері спеціальної освіти глухих в контексті мовного питання, змін в освітньому процесі. Наукове визначення понять «жестовий білінгвізм», «жестово-словесна двомовність», «перша мова», «друга мова». Значення діяльності УТОГ для зміни поглядів на феномен глухоти в сучасних умовах. Правові засади визнання української жестової мови як мови, як засобу навчання і спілкування глухих. Державна політика країни (основні законодавчі акти) стосовно питання визнання і закріплення державних гарантій щодо застосування УЖМ в освітній, соціальній сфері. Концепція жестової мови в Україні (2009).

Ключові слова: особи з ПС, глухі особи, користувачі ЖМ, УЖМ, УМ, соціокультурна концепція глухоти, феномен глухоти, спільнота глухих, спільнота чуючих, громадська організація, УТОГ, відділ навчання жестової мови, законопроект.

Тема 2. Багатство УЖМ.

Загальна характеристика ЖМ як знакової комунікативної природної системи. Відмінності між жестовими і вербальними мовами. Розмежування понять «кальковане жестове мовлення», «жестова мова», «жестове мовлення». Національні жестові мови. УЖМ в системі жестових мов світу. УЖМ і УМ в Україні. Еволюційний розвиток української жестової мови.

Семантика – розділ жестового мовознавства. Семантичні групи за різним значенням. Пряме значення жестових одиниць (ЖО). Групи ЖО з різним

семантичним значенням. Кінетика. Компоненти жесту. Порівняння ЖО і СО. Морфологія. Самостійні і службові частини мови. Переклад прямий і зворотній.

Ключові слова: розділи жестового мовознавства, семантика, кінетика, морфологія, переклад з жестової мови, переклад зі словесної мови, жести одиниця.

Змістовий модуль 2

«Особливості українського дактильного мовлення»

Тема 3. Українська дактилологія. Норми опанування українських дактилем.

Дактилологія як наука. Розвиток дактилології в різних країнах світу. Засади розвитку вітчизняної дактилології. Особливості дактильних абеток. Лінгвістичні особливості української дактилології. Правила дактилювання. Послідовність вивчення і засвоєння дактильного матеріалу. Система помилок при дактилюванні.

Ключові слова: дактилема, дактилологія, дактильна абетка, система помилок, особливості побудови, основні правила, дактильний матеріал, показ, зчитування.

Тема 4. Вивчаємо дактилеми.

Авторська модель опанування українською дактилологією. Заняття 1,2.

Відпрацювання основних навичок показу і зчитування складів, простих слів. Заняття 3,4.

Ключові слова: авторська модель, показ, чіткість, плавність, послідовність, зчитування, прості слова.

Змістовий модуль 3.

«Особливості українського жестового мовлення»

Тема 5. «Знайомство», «Жестове ім'я», «Родинні стосунки», «Календар».

Вивчення і засвоєння ЖО з різних тем. Постановка руки під час показу жестів. Відпрацювання навичок показу, пригадування, впізнання, зчитування жестів. Диференціація жестів. Роль імені у словесній мові. Роль імені у жестовій мові. Види і характеристика імен за характерними ознаками. Приклади відомих постатей.

Ключові слова: вітання, прощання, родина, ім'я в ЖМ, ім'я в СМ, стосунки, дні тижня, розвиток дрібної моторики.

Тема 6. Числожести 1-5, 6-9, десятки, сотні та ін.

Числожест і слово на позначення кількості. Ознайомлення з нормоутворенням кількісних жестів на прикладі ОДИН*. Вивчення основних (варіантів) жестів на позначення кількісних одиниць. Особливості утворення груп жестів від ОДИН*, ДВА*, ТРИ, ЧОТИРИ, П'ЯТЬ. Вказівний жест. Диференціація кількісних і порядкових числожестів. Дерираційні особливості

числожестів ОДИН- П'ЯТЬ.

Ключові слова: числожест, основний жест, допоміжний жест, нормоутворення, групи жестів за основним значенням, дериваційні особливості.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Переведення підсумкового балу за 100-бальною шкалою оцінювання в підсумкову оцінку за традиційною шкалою

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Критерії оцінювання результатів навчання за дисципліною

Шкала ЄКТС	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
А	Знає, уміє, успішно застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на достатньому рівні показу і зчитування при помірному темпі. Досконале опанування мовними і мовленнєвими нормами під час спілкування.
В	Знає, уміє, застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на достатньому рівні показу і зчитування при помірному темпі (допускається до 5 помилок). Досконале опанування мовними і мовленнєвими нормами під час спілкування.
С	Знає, уміє, застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на достатньому рівні показу і зчитування при помірному темпі (допускається до 10 помилок). Володіє мовленнєвими нормами під час спілкування, не дотримується окремих правил.
Д	Знає, уміє, застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на елементарному рівні показу і зчитування при помірному темпі (більше 20 помилок). Елементарне опанування мовленнєвих норм, неправильний підбір жестових одиниць під час спілкування.
Е	Знає, уміє, застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на елементарному рівні показу і зчитування при помірному темпі (більше 25 помилок). Зчитування дається з труднощами. Елементарне опанування

	окремих мовленнєвих норм, неправильний підбір жестових одиниць і нерозуміння такого підбору під час спілкування з різними комунікантами.
F	Не знає, не уміє, не застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на елементарному рівні показу і зчитування при помірному темпі (більше 40 помилок). Не відпрацьовано елементарне опанування окремих мовленнєвих норм, не знає жестових одиниць і не зчитує їх.
FХ	Не знає, не уміє, не застосовує комунікацію українським дактильним мовленням, жестовим мовленням на елементарному рівні показу і зчитування при помірному темпі (понад 50 помилок). Не зчитує інформації. Не опанував мовними і мовленнєвими нормами, не знає основних жестових одиниць. Не ознайомлений з жодною методикою дактильного, жестового мовлення.

6. Засоби діагностики результатів навчання за дисципліною

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: презентації результатів виконаних завдань, індивідуальне науково-практичне завдання «Мої успіхи», залік.

Поточний контроль:

- 1) усне опитування на практичних заняттях;
- 2) виконання практичних завдань самостійної роботи;

Підсумковий контроль за розділами – перевірка виконання практичних, самостійних завдань.

Методами демонстрування результатів навчання є: презентації усних, жестових, письмових результатів виконаних завдань, залік.

Орієнтовний перелік системи завдань на залік складається з трьох блоків (теоретичне, дактильне (показ і зчитування), жестове (показ і зчитування)).

Загальний результат з дисципліни оформлюються у вигляді підсумкової оцінки за 100-бальною шкалою ECTS та національною шкалою.

У разі коли студент не набрав достатньої суми балів за окремий розділ під час поточного контролю з ним проводиться контроль у формі письмового тестування, яке складається із питань з усіх тем.

7. Методи навчання

Словесні: бесіди, розповідь, проблемний виклад, розв'язання проблемних ситуацій і проблемно-пошукові ситуації, евристична бесіда, дискусія тощо.

Наочні: візуалізація, опорні конспекти, інструктаж до семінарських занять і самостійної роботи здобувачів, методи подачі інформації за допомогою мультимедійних слайд-презентацій, відеоматеріалів, зразків індивідуального мовлення.

Практичні: спостереження, аналіз, відтворення, зчитування і систематизація мовного (мовленнєвого) матеріалу, евристична бесіда, імітаційні методи, моделювання рухів руки (рук), рішення ситуаційних завдань, ігрове проектування, тестування.

8. Рекомендовані джерела інформації з навчальної дисципліни

Основні:

1. Засенко В.В. (2008). Дактилологія. Енциклопедія сучасної України. Т. 7.- Київ: Інститут енциклопедичних досліджень, С.496. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/711107/>

2. Іванюшева Н.В., Зуєва Є.М. (2000). Тематичний відеословник жестової мови. Київ, 2000.

3. Іванюшева Н.В., Кульбіда С.В. (2005). Українська жестова абетка. 64 с.

4. Іванюшева Н.В., Скурчинський В.В. (2020). Минуле і сучасне жестової мови: *жестівник*. К.: СПКТБ, 204 с.

5. Кондратюк С.С. (2021). Моделювання та розпізнавання жестів української дактильної абетки за допомогою кросплатформених технологій [Текст] : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 01.05.03. Київ. 20 с.

6. Краєвський Р.Г. (1964). Мова жестів глухих. К.: Рад. школа. 219 с.

7. Кульбіда С.В. (2008). Дактилологія українська. Енциклопедія освіти / АПН У; гол. ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком інтер, 2008. С.161-162.

8. Кульбіда С.В. (2010). Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих: *монографія*. К.: ТОВ «Поліпром», 2010.

9. Кульбіда С.В. (2007). Українська дактилологія. Наук.-метод. посібник. Київ: Пед. думка, 2007. 256 с.

10. Кульбіда С. В. (2006). Правила дактилювання. *Дефектологія, 1, 39-41*. Режим доступу <http://irbis-nbuv.gov.ua>

11. Кульбіда С.В. (2007). Дотримання мовленнєвої норми при опануванні дактилем нечуючими учнями. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху та інтелекту. За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К.: Тов. „Поліпром”; 2007. С. 65-76. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/710490/>

12. Кульбіда С.В. (2013). Орієнтовна модель опанування української дактилології. *Дефектологія особлива дитина: навчання і виховання, 2(66), 12-14*. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/711529/>

13. Кульбіда С.В. (2013). Орієнтовна модель опанування української дактилології (продовження). *Дефектологія особлива дитина: навчання і виховання*, 3(67), 8-12. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/711530/>
14. Кульбіда С.В. (2010). Жестова мова як комунікативна система. Дидактичні та соц.-психол. аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. Вип. 11 / За ред. В. В.Засенка. К.: Наук. світ, 2010. С.139-143.
15. Кульбіда, С.В., Чепчина, І.І. (2009). Проект концепції жестової мови в Україні. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3 (53). С. 3-7. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/706187/>
16. Кульбіда С.В. (2021). Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів: *монографія*. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка. Відділ навчання жестової мови. Київ: Інтерсервіс, 2021.
17. Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Іанюшева Н.В., Адамюк Н.Б. Український жестівник для батьків. *Жестівник*. К.: СПКТБ УТОГ, 2011. 380 с.
18. Українська жестова мова: *жестівник*. Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Іанюшева Н.В. (2013). Київ: Педагогічна думка. Електронний ресурс на платформі MOODL.
19. Kulbida, S. (2020). Linguistic personality in Ukrainian language education of deaf education direction. *Education: Modern Discourses*, 3, 131-142. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-13>

Додаткові:

1. Бондар В.І. (2003). Спеціальна педагогіка: *понятійно-термінологічний словник*. Луганськ: Альма-матер.
2. Зборовська Н., Кульбіда С. (2007). Особливості лінгвістичного дослідження української жестової мови у доробку Р. Г. Краєвського. *Жестова мова й сучасність : Зб. наук. праць*. Вип. 2. К., 2007. С.197- 210.
3. Кульбіда С.В. (2009). Українська жестова мова як природна знакова система. *Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць*. 2009. Вип. 4. С. 218-239. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/1979>
4. Максименко Ю.П., Іанюшева Н.В., Щур Р.І. (1990). *Азбука жестів*. СПКТБ УТОГ.
5. Тищенко О.М., Кульбіда С. В. (2005). Українська жестова мова як об'єкт лексикографічної параметризації. *Лексикографічний бюлетень*. Вип. 12. Київ, 2005. С.37-42. Режим доступу <http://www1.nas.gov.ua>
6. *Advances in the sign language development of deaf children / edited by V. Schick, M. Marschark, and P.E. Spencer.* (2006) New York: Oxford University Press.
7. Baker, A., Beppie van den Bogaerde (2008). Code-mixing in signs and words in input to and output from children. In *Sign Bilingualism: Language Development, Interaction, and Maintenance in Sign Language Contact Situation*, Carolina Plaza-Pust and Esperanza Morales-López (eds.), 1–27. Amsterdam: John Benjamins.

8. Schick, B., Marschark, M., Patricia E. Spencer (2006). *Advances in the Sign Language Development of Deaf and Hard of Hearing Children*. Oxford: Oxford University Press.

9. *Education and identity*. A.W. Chickering, L. Reisser. – 2nd ed. (1993). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

10. Kulbida, S. (2019). Features of bilingual approach application in special institutions for deaf in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 141-152. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-17>

11. *Linguistics of American Sign Language : an introduction*. C. Valli, C. Lucas, K. J. Mulrooney. – 4th ed. – (2005). Washington: Gallaudet University Press.

12. Pakhomova N. G., Okhrimenko I. M., Kul'bida S. V., Yanovska T. A., Stanetska H. M. (2021). NEUROPSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF COGNITIVE AND COMMUNICATIVE ACTIVITIES DIAGNOSIS IN ADULTS WITH EXTRAPYRAMIDAL SYSTEM DISORDERS. *Wiadomości Lekarskie, VOLUME LXXIV, ISSUE 10 PART 1, OCTOBER 2021*. 2494-2502. DOI: [10.36740/WLek202110124](https://doi.org/10.36740/WLek202110124)

13. Leshchii, N.P., Pakhomova, N.G., Baranet, I.V., Kulbida, S.V., Yanovskaya, T.A., Sheremet, M.K., Suprun, M.O. (2021). FEATURES OF THE PHYSICAL AND PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN WITH. *CBIT МЕДИЦИНИ ТА БІОЛОГІЇ, №3(77), 2021*. С.91-96. [10.26724/2079-8334-2021-3-77-91-96](https://doi.org/10.26724/2079-8334-2021-3-77-91-96)

14. *Advances in the sign language development of deaf children / edited by B. Schick, M. Marschark, and P.E. Spencer*. (2006) New York: Oxford University Press.

15. Kultenko, V., Morska, N., Fesenko, G., Poperechna, G., Polishchuk, R., & Kulbida, S. (2022). The Natural Human Rights within the Postmodern Society: a Philosophical Socio-Cultural Analysis. *Postmodern Openings*, 13(1), xx-xx. <https://doi.org/10.18662/po/13.1/>

16. *Education and identity*. A.W. Chickering, L. Reisser. – 2nd ed. (1993). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

17. *Linguistics of American Sign Language : an introduction*. C. Valli, C. Lucas, K. J. Mulrooney. – 4th ed. – (2005). Washington: Gallaudet University Press.

18. Bondar, V, Zasenka, V, Kulbida, S, Kobel, I, Kolupayeva (2004). Special education for disabled people in Ukraine: Innovation and experiments. *Modern trends of special education development (Canada-Ukraine experience ...*

19. Tamar Makharoblidze (2021) The second language acquisition: problems and challenges for Georgian Deaf community: *International Journal of Multilingual Education*, #19, pp. 95-100. To link to this article: <https://doi.org/10.22333/ijme.2021.190011>

9. Інформаційні ресурси:

<http://www.lib.iitta.gov.ua>

<http://www.britishsignlanguage.com>.

www.lifeprint.com/dictionary.htm.

<http://www.spreadthesign.com>.

**10. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення,
використання яких передбачає навчальна дисципліна**

Інтернет-зв'язок, дзеркала, дидактично-роздатковий матеріал з української дактилології, УЖМ.